

ELS FILLS I FILLES DE LES DONES VÍCTIMES DE VIOLÈNCIA FAMILIAR I DE GÈNERE TAMBÉ SÓN VÍCTIMES.

Núria Fabra i Fres, Pedagoga
Esther Gil Passamontes, Pedagoga

Fundació Institut de Reinserció Social-IREs

La Convenció sobre els Drets dels Infants va marcar un punt d'inflexió pel que fa a la concepció que es tenia dels infants. Les repercussions i millores que s'han anat aconseguint en aquestes dues dècades són innegables. Però, alhora que va reclamar una nova mirada cap als infants basant-se en el *principi de l'interès superior*, també va impulsar el nou estatus que havien de tenir els infants com a *subjectes de dret*. Moltes possibilitats es van obrir amb aquest canvi de paradigma i de consideració legal, malgrat que el seu desenvolupament, encara, està en procés d'execució. La seva ratificació va comportar introduir en el nostre marc legal els principis i drets que recollia i que *han de ser a la base* de les accions socials que es desenvolupen, tant per part de les administracions, com de les entitats socials, com és la Fundació Institut de Reinserció Social- IReS.

Actualment s'obre un nou escenari amb la Llei d'infància que ha de consolidar els elements identitaris que recollia la Convenció, però, a més, ha de marcar un *canvi substancial en les polítiques adreçades a la infància*. Es, doncs, en aquest nou escenari on els infants són considerats subjectes de dret i on hi ha un reconeixement social cap a ells, que se'ns presenta l'oportunitat d'anar més enllà en l'atenció dels nostres infants. A partir del seu reconeixement es possibilita ***que siguin protagonistes i membres actius del seu propi procés de desenvolupament i de les actuacions que girin al voltant d'ells***. Des de la Fundació IReS considerem necessari ampliar les mirades que es fan als infants i a les situacions que els afecten, que són moltes i molt diverses. Entre d'altres, la violència de gènere en l'àmbit familiar se'ns planteja com una problemàtica que, per la seva complexitat, necessita d'una diversitat de mirades per poder donar-hi respostes globals.

Des de fa més de 20 anys, la Fundació IReS, desenvolupa una sèrie de serveis i programes adreçats a lluitar contra la violència de gènere a l'àmbit familiar. El nostre posicionament parteix d'un plantejament **d'intervenció integral d'abordatge multicausal**, dirigit tant a pal·liar les nefastes conseqüències de la violència de gènere, com a prevenir-la, a través d'un treball exhaustiu amb tots els actors implicats (dones, nens i nenes, homes, societat...) ja que aquesta violència no té classe social, ni context cultural ni territorial, és estructural i afecta a tota la població. I és doncs, davant la complexitat del fenomen i les conseqüències que genera en les víctimes que cal dissenyar intervencions integrals on tinguin cabuda totes les persones que es troben dintre del context de violència.

Els models d'intervenció vers la violència de gènere s'han centrat en donar resposta a les necessitats de les dones, considerades víctimes principals de la violència per part de les seves parelles. Si bé no podem negar aquesta consideració, des de la Fundació IReS ampliem la mirada a les víctimes i la seva consideració incorporant als infants, alhora que destaquem la necessitat d'intervenir amb els agressors. Aquest seria un dels eixos del nostre posicionament, el repte del treball integral amb tots els membres de la unitat familiar.

Aquest posicionament ampli determina un punt d'inflexió vers altres al considerar:

Els nens i les nenes són víctimes directes de la violència de gènere a l'àmbit familiar i necessiten de serveis especialitzats per la seva recuperació.

Durant molt de temps s'ha cregut que intervenint amb la mare/dona, víctima directa de les agressions, s'intervenien amb els fills i les filles. Aquest plantejament, centrat exclusivament en la mare, invisibilitza i deixa en un segon pla les conseqüències i necessitats específiques d'aquests nens i nenes que conviuen en un ambient violent dintre d'un espai que se suposa ha de ser de seguretat i creixement en totes les seves facetes (física, psicològica, emocional, etc.)

Les nenes i els nens que han viscut o viuen en situacions de violència de gènere en l'àmbit familiar presenten tot un seguit de manifestacions entre elles destaquen **alteracions físiques, emocionals i conductuals**, entre d'altres. Cal dir que les conseqüències que es deriven de la violència varien en funció de la situació de violència viscuda, de l'edat de l'infant i de la situació familiar present. No obstant les conseqüències (més desenvolupades en apartats posteriors) són prou importants i significatives com per insistir que la intervenció des de serveis especialitzats és cabdal pel desenvolupament integral tant de mare/dona com dels seus fills i de les seves filles.

Les mares víctimes de la violència de gènere necessiten espais de recuperació com a dones i com a mares. Les dones víctimes de violència familiar i de gènere, que fan el pas de separar-se dels seus agressors, assumint la cura i protecció dels seus fills i les seves filles a càrrec, esdevenen famílies monoparentals i són més vulnerables a partir situacions de risc d'exclusió social. Han de superar el problema de la violència i han d'afrontar la cura dels seus fills i de les seves filles.

Una descendència que ha patit la violència, encara que no hagin estat agredits física o psicològicament de forma directa, però que han viscut en un context de terror i agressions que els afecta per al seu normal desenvolupament i els posa en situació vulnerable i de risc. Paral·lelament observem que moltes de les intervencions adreçades a aquestes dones es centren en la recuperació de la persona com a dona a tots els nivells (físic, psicològic i emocional) i es deixa en un segon pla la recuperació de la mare i el vincle amb els seus fills i les seves filles. El model d'intervenció de la Fundació IReS aposta per acompanyaments, des de tots els vessants, dirigits a que aquestes mares puguin reforçar i/o reparar el seu rol matern.

El treball amb els homes es converteix també en quelcom essencial, ja que suposa anar a l'arrel del problema. Si l'atenció es centra únicament en les víctimes, els homes continuaran utilitzant els patrons i models que coneixen i que estan basats en una forma determinada de pensar i funcionar, moltes vegades, a més, sustentada per la societat en què viuen. Així sempre hi haurà víctimes potencials de rebre agressions i/o abusos.

Incorporar formació especialitzada en matèria de violència de gènere i d'infància, en tots els serveis que treballin en l'atenció de dones víctimes de violència de gènere o ens els dispositius adreçats a la protecció dels infants.

Incorporar un/a professional de l'acció social als jutjats de violència de gènere que assessori a les mares i les derivi cap a serveis d'atenció específica.

És doncs des d'aquest posicionament integral que desenvolupem intervencions específiques amb les víctimes directes de la violència de gènere, infants i mares, i compartim uns coneixements i unes maneres de fer, fruits d'anys d'experiència, dels nostres professionals i de la pròpia institució.

Segons els nostres estudis, a Catalunya, hi ha 32.000 infants víctimes de violència familiar i de gènere i només un 2% van rebre atenció especialitzada durant l'any 2008. Aquests infants pateixen les conseqüències de la violència familiar i de gènere de forma directa amb **alteracions físiques** (del son, de l'alimentació, del creixement...), **alteracions emocionals** (ansietat, estrés, baixa autoestima, depressió, sentiment de culpa...) i **dificultats conductuals** (agressivitat, submissió, aïllament, manca d'habilitats per resoldre conflictes, per prendre decisions, desmesurada autoexigència, dificultats de concentració i atenció...).

Segons l'experiència dels nostres serveis els nens i les nenes se senten molt culpables de la situació entre els adults. Modifiquen les seves formes d'actuar per no *provocar* més violència, no comprenen perquè la seva mare no trenca aquest tipus de relació i se senten desprotegits i/o en alerta constant. Els hi costa comprendre perquè el seu pare (o en altres casos, l'adult que suposadament els ha de cuidar i els estima) actua violentament.

Sovint conviure en un ambient d'agressions fa que els infants les converteixin en quelcom normal i les introdueixi en la seva manera de comprendre el món (ja sigui com a víctima, com a victimari o totes dues). És important tenir present que les conseqüències que presenten aquests infants de vegades són visibles, com podria ser l'agressivitat, però en moltes altres ocasions les conductes no es manifesten externament. Ens estem referint a presentar una baixa autoestima, una excessiva autoexigència i inhibició, entre d'altres.

Cal tenir present que la violència implica conseqüències molt diferents segons l'edat en la que es trobin els infants i que en totes i cadascuna de les franges evolutives les seqüeles poden ser molt greus. Entre elles destaquem, per etapes evolutives:

Quan els maltractaments estan presents **durant l'embaràs** es poden produir parts prematurs, naixements amb baix pes, poc seguiment de l'embaràs per part de la mare, menys participació en la preparació pel part, més risc de consum de substàncies per part de la mare...

Durant la primera infància els problemes principals que presenten aquests menors es centren en dificultats per establir el vincle; el maltractament dificulta la relació amb els seus iguals, una manca de confiança amb els altres i sensacions d'abandonament emocional, entre d'altres.

Entre els 2 i 5 anys els menors presenten dificultats per diferenciar la realitat de la fantasia ja que no entenen la situació que estan vivint i es consideren el motiu generador dels conflictes. Generalment en aquesta edat predomina la culpa, la sensació de ser inútil, l'ansietat, els dubtes i la negació. Aquests nens i nenes se solen sentir impotents davant el que passa i desemparats i amb una por intensa a patir conseqüències greus durant les agressions.

Entre els 6 i 8 anys, segueixen sense poder comprendre el que els hi està passant i presenten símptomes d'ansietat i de depressió; així com fantasies i aïllament escolar i social per tal de no desvetllar la situació en la que es troben. A mesura que van creixent i poden anar comprenent una mica la situació poden establir aliances amb algun dels progenitors, la culpabilització de l'altre, la ràbia, la triangulació... incidint, això, directament en la identificació de rols.

En **l'edat pre-adolescent** predominen els sentiments de frustració i d'abandonament, els quals poden generar comportaments violents, evitació de les relacions, sensació de poder i control, adultització, rol cuidador de les mares, etc. A partir dels 12 anys, però, aquest paper de cuidador que adopta l'infant es pot anar transformant en bloqueig i sensació de desbordament.

Pel que fa a **l'adolescència** es veuen afectades àrees com la identitat personal, el rol sexual, l'autoestima i les capacitats personals, la manca de plantejament vers el futur... També en aquesta edat és habitual que els menors presentin sensacions de frustració per no haver pogut salvar a la mare, generant una responsabilitat excessiva dins la llar portant-los, fins i tot, a interposar-se físicament entre els seus progenitors en el moment de les agressions. Durant l'adolescència segueixen estant presents la baixa autoestima, l'ansietat, els símptomes depressius, la necessitat de cridar l'atenció i ser acceptats... En algunes ocasions aquests adolescents busquen trencar amb la realitat que viuen fent conductes de risc (per exemple consumint drogues o delinquant). Sovint aquestes conductes van adreçades a distanciar-se emocionalment o amb indiferència davant la situació que es viu en el seu entorn immediat. Segons l'experiència dels serveis de la Fundació IReS, a més a més dels aspectes que es poden trobar en les diferents franges d'edat, els joves d'entre 15 i 18 anys presenten dificultats afegides a l'etapa evolutiva en que es troben. Respecte a aquest punt podem dir que l'etapa pre-adolescent i adolescent presenta certes característiques que comporten unes necessitats especials. La presència de maltractaments agreuja la fragilitat personal en la que es troben. Existeixen por davant de la desitjabilitat social, del coneixement del propi cos, de la presa de decisions i de l'expressió dels rols de gènere. Aquestes inquietuds pròpies del moment evolutiu es veuen en ocasions alterades pels efectes que la violència familiar ha deixat en aquests infants.

Els infants que conviuen en un entorn de violència de gènere són, igualment, víctimes d'aquestes agressions. No és necessari que rebin la violència psíquica i/o física de forma directa perquè presentin dificultats emocionals, cognitives, socials, etc. Més enllà de les conseqüències a curt i mig termini que la violència de gènere té sobre els infants, que ja són suficientment importants de per sí, també cal tenir presents les conseqüències a llarg termini. Aquestes poden ser la repetició dels rols que han viscut a la seva llar i la transmissió de la violència en les generacions posteriors. Així doncs, tenir en compte i intervenir amb aquests fills i filles no només és important pel moment present sinó també com a forma de prevenció de la violència de gènere.

Des de la Fundació IReS, a través de l'experiència en l'atenció a aquests infants, considerem que aquestes nenes i nens necessiten una atenció directa, psicològica i educativa per recuperar-se del que han viscut, i aprendre formes alternatives de relació és el que nosaltres anomenem: **les mentories**.

Entenem per **Mentories** el treball terapèutic psicoeducatiu individual i grupal amb infants víctimes de violència familiar i de gènere i les seves mares. Un treball adreçat a que es recuperin del dany causat i evitar la reproducció del model de relacions après basat en l'ús de la violència. Els objectius de la intervenció terapèutica consisteixen en donar suport psico-educatiu als infants que han viscut la violència familiar i a les seves mares. Des d'una vessant lúdica treballem amb els nens i les nenes diferents components psicològics i educatius per tal de pal·liar les conseqüències psicològiques de la vivència de violència familiar, promoure una bona gestió de les emocions i l'aprenentatge de models de resolució de conflictes no violents, permetre la flexibilització de rols genèrics rígidament apresos i evitar la transmissió generacional de la violència. Tot això alhora que amb els/les tutors/es (generalment les mares) es treballa per tal d'enfortir les habilitats marentals, fomentar unes expectatives adequades envers els seus fills i les seves filles i que els puguin acompanyar en el seu procés de recuperació.

Aquest treball l'anomenem mentories prenent l'origen del concepte del *mentor* que prové de la mitologia grega i fa referència a la persona que ajuda o instrueix l'heroi. Aquesta ajuda en ocasions es centra en conscienciar a l'heroi sobre una determinada situació, en motivar-lo, en oferir-li informació o posar-la al seu abast, etc. Nosaltres entenem que la funció del nostre treball és oferir als infants que han estat víctimes de violència familiar i de gènere un acompanyament que li permeti desenvolupar la seva capacitat resilient i desenvolupar-se amb més oportunitats. Alhora que ajudar a les seves mares a millorar les competències marentals i poder així aconseguir amb la seva funció de mentores dels seus fills i les seves filles.

El procés de treball dura com a mínim un any i es realitza en tres fases: l'acollida, el tractament i el seguiment, en les que es combina l'atenció individual i la grupal tant amb els infants com amb les seves mares. El treball grupal amb els infants s'organitza per edats, tenint en compte les etapes evolutives. Els continguts que es treballen són: la cohesió del grup, la família, les emocions, l'autoimatge, la resolució de conflictes, la visió realista d'ambdós progenitors,.... En el treball amb les mares es treballen els mateixos continguts des de la perspectiva de reforçar-les per tal que puguin visibilitzar les necessitats dels seus infants, les puguin atendre de forma assertiva i siguin capaces d'establir un entorn de convivència acollidor i contenidor.

La nostra experiència ens ha demostrat que aquest treball només es pot portar a terme si s'incorporen les mares en el procés, ja que són elles les que acompanyen als seus infants alhora que s'enforteix i es recupera el vincle matern. El treball amb les mares no s'orienta només a la seva recuperació com a dones, sinó com a un reforçament de les seves competències com a mares.

L'any 2006 la Fundació IReS va establir com un dels eixos estratègics, entre d'altres, ***la visibilització dels infants víctimes de violència de gènere a l'àmbit familiar i la promoció de la seva atenció especialitzada.***

Per desplegar aquest eix la Fundació està portant a terme diverses accions de sensibilització social, incidència en els poders públics, recerca, formació i acció social. Des de l'any 2006 realitzem un **Informe anual sobre els infants víctimes de violència familiar i de gènere en l'àmbit familiar**, per conèixer les xifres d'infants víctimes a Catalunya i Balears i per conèixer els serveis i dispositius creats per la seva atenció. Dispositius que creixen molt lentament.

Realitzem cursos de formació per a professionals i hem editat una guia de bones pràctiques per contribuir al creixement professional en aquest àmbit. Hem desenvolupat una exposició itinerant i material gràfic divers adreçats a donar a conèixer el problema.

L'any passat juntament amb Save the Children i amb el suport del Ministerio de la Igualdad vam editar un vídeo, **Hijos e hijas de la violència domèstica** a partir de testimonis directes i vam crear una web adreçada a professionals. Tos els materials es poden consultar a l'adreça <http://www.infanciaviolenciagenero.org>

Paral·lelament hem realitzat jornades d'experts elaborant un cos teòric referent en aquesta matèria i disposant d'elements contrastats per promoure l'atenció especialitzada per aquests infants.

Dia a dia treballem en defensa dels drets dels infants de viure en un entorn sense violència, rebem l'ajuda de particulars i empreses en diferents formes de col·laboració, voluntariat, donacions... com es pot veure a la web www.apadrinafuturs.com

A la Fundació IReS estem convençuts que la lluita per eradicar la violència familiar i de gènere és possible, donant a conèixer aquesta realitat, treballant des de l'educació i la psicologia amb la dona com a víctima i mare, amb els infants com a víctimes i des de la perspectiva preventiva amb els homes perquè es trenqui el cicle de la violència

Núria Fabra i Fres, Pedagoga

Esther Gil Passamontes, Pedagoga

Fundació Institut de Reinserció Social-IReS

FONTS CONSULTADES

- Casas, F. L'atenció a la infància: del passat al present. *Quaderns d'acció social*, 2008, abril, núm. 2, p. 20-22.
- Vilagrasa, C. (2008) "Cal promoure espais participatius, democràtics i no únicament simbòlics". En: *Quaderns d'acció social*, 2008, núm. 2, p. 34-37.